

Cartea râsului
și a uitării

MILAN KUNDERA s-a născut în 1929,
în Cehoslovacia.
În 1975 s-a stabilit în Franța.

OPERE ALE LUI MILAN KUNDERA

Scrise în cehă:

Gluma, roman
Iubiri caraghioase, nuvele
Viața e în altă parte, roman
Valsul de adio, roman
Cartea râsului și a uitării, roman
Insuportabila ușurătate a ființei, roman
Nemurirea, roman

Scrise în franceză:

Jacques și stăpânul său. Omagiu lui Denis Diderot, teatru
Arta romanului, eseu
Testamente trădate, eseu
Lentoarea, roman
Identitatea, roman
Ignoranța, roman
Cortina, eseu în șapte părți
O întâlnire, eseu

DESPRE OPERA LUI MILAN KUNDERA:

Kvetoslav Chvatik, *Lumea romanescă a lui Milan Kundera*
Éva Le Grand, *Kundera sau memoria dorinței*
Jocelyn Maixent, *Secolul XVIII al lui Milan Kundera*
Maria Nemcova Banerjee, *Paradoxuri terminale*
François Ricard, *Ultima după-amiază a lui Agnes*,
eseu despre opera lui Milan Kundera
Guy Scarpetta, *Vârsta de aur a romanului*
Guy Scarpetta, *Variațiuni asupra erotismului*

MILAN KUNDERA

Cartea râsului
și a uitării

Traducere din cehă de
MARIANA VORONA

Revăzută de
JEAN GROSU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

PARTEA ÎNTÂI
Scrisorile pierdute / 7

PARTEA A DOUA
Mama / 33

PARTEA A TREIA
Îngerii / 67

PARTEA A PATRA
Scrisorile pierdute / 95

PARTEA A CINCEA
Litost / 139

PARTEA A ȘASEA
Îngerii / 185

PARTEA A ȘAPTEA
Frontiera / 225

Scrisorile pierdute

1

În februarie 1948, conducătorul comunist Klement Gottwald apărea în balconul unui palat baroc din Praga pentru a le ține un discurs sutelor de mii de cetățeni adunați în Piața Orașului Vechi. Era momentul unei mari cotituri în istoria Cehiei. Un moment fatidic, cum nu întâlnim decât unul sau două într-un mileniu.

Gottwald apărea flancat de tovarășii săi, în imediata-i apropiere aflându-se Clementis. Ningea, se lăsase frigul și Gottwald avea capul descoperit. Gri-juliu, Clementis și-a scos căciula de blană și a pus-o pe capul lui Gottwald.

Secția de propagandă a reprodus în sute de mii de exemplare fotografia balconului din care Gottwald, cu căciula de blană pe cap, înconjurat de tovarășii săi, se adresează poporului. Pe acest balcon a început istoria Cehiei comuniste. Orice copil cunoștea această fotografie pe care o vedea în manualele școlare, pe afișe sau în muzee.

Patru ani mai târziu, Clementis a fost acuzat de trădare și spânzurat. Secția de propagandă l-a șters imediat din istorie și, bineînțeles, din toate fotografiile. De atunci, Gottwald apare singur pe balcon. Acolo unde odinioară se afla Clementis, nu se mai vede decât zidul golaș al palatului baroc. Din Clementis

n-a mai rămas decât căciula de blană pe capul lui Gottwald.

2

Suntem în anul 1971 și Mirek spune: lupta omului împotriva puterii este lupta memoriei împotriva uitării.

Vrea să justifice astfel ceea ce prietenii săi numesc imprudență: își ține cu grijă jurnalul, păstrează corespondența, redactează procesele-verbale ale tuturor întrunirilor în care analizează împreună situația și se întreabă cum să continue, explicându-le că, de fapt, ei nu încalcă nicidecum Constituția. Să te ascunzi, trăind cu sentimentul culpabilității, n-ar însemna decât începutul înfrângerii.

În urmă cu o săptămână, în timp ce lucra cu echipa sa de montatori pe acoperișul unei clădiri în construcție, aruncând o privire în jos, l-a cuprins amețeala. Pierzându-și echilibrul, s-a agățat cu mâna de o grindă prost consolidată care a cedat; după ce l-au scos, i s-a părut la prima vedere că rana era serioasă, mai târziu însă, constatând că nu-i vorba decât de o banală fractură de braț, se consolă cu gândul că va obține câteva săptămâni de concediu și așa va putea, în sfârșit, să rezolve treburile pentru care până atunci nu găsisese răgazul necesar.

Între timp, ajunsese totuși să fie de aceeași părere cu prietenii săi mai prudenți. Constituția, ce-i drept, garantează libertatea cuvântului, dar legile pedepsesc aspru tot ceea ce poate fi luat drept atingere adusă securității statului. Nu se știa niciodată când poate începe statul să strige că un cuvânt sau altul îi subminează siguranța. Hotărâse, de-aceea, să-și pună hârtiile compromițătoare la adăpost.

Dar, înainte de toate, dorește să lămurească povestea cu Zdena. I-a telefonat în orașul în care locuiește, dar n-a reușit s-o găsească. A pierdut, astfel, patru zile. Abia ieri a izbutit să dea de ea și Zdena i-a făgăduit că-l așteaptă în această după-amiază.

Fiul lui, în vârstă de șaptesprezece ani, protestă: Mirek nu putea conduce cu brațul în ghips. Și condusul era într-adevăr dificil. Brațul vătămat, prins în eșarfă, i se legăna la piept inutil și neputincios. Ca să schimbe viteza, era nevoit să lase pentru o clipă volanul.

3

Avusese cu Zdena o legătură în urmă cu douăzeci și cinci de ani, dar, din toată povestea, dacă-i mai rămăneau câteva amintiri.

Odată, la o întâlnire, Zdena se smiorcăia și își ștergea de zor ochii cu batista. O întrebare ce i s-a ntâmplat. Ca să afle că, în ajun, murise un om de stat rus. Un oarecare Jdanov, Arbuzov sau Masturbov. Judecând după abundența lacrimilor, moartea lui Masturbov o afectase mai mult decât moartea propriului ei părinte.

E oare cu puțință să se fi ntâmplat așa ceva? Nu cumva plânsetele la moartea lui Masturbov erau o născocire a urii lui actuale? Nu, fără îndoială, așa s-a ntâmplat. Dat tot atât de adevărat e faptul că împrejurările imediate, ce făceau atunci plânsetele ei plauzibile și reale, îi scapă acum, și amintirea devine neverosimilă ca o caricatură.

Cam așa sunt toate amintirile sale despre ea: se întorceau cu tramvaiul după ce părăsiseră apartamentul în care făcuseră dragoste pentru întâia oară. (Mirek

constata, cu deosebită satisfacție, că uitase cu desăvârșire toate împreunările lor, despre acestea nemai-fiind în stare să-și amintească nimic.) Ședea ghemuită pe marginea banchetei, în tramvaiul ce se hurduca, iar fața ei posacă, încruntată, arăta uimitor de îmbătrânită. Când a întrebat-o de ce e atât de tăcută, i-a fost dat să afle că o nemulțumise felul cum se iubiseră, spunând că făcuse dragoste cu ea ca un intelectual.

În jargonul politic de atunci, cuvântul intelectual era o insultă, caracterizând un om rupt de mase, care nu înțelege viața. Toți comuniștii spânzurați, în acea vreme, de alți comuniști erau răsplătiți cu această jignire. Spre deosebire de cei cu picioarele pe pământ, ei pluteau, chipurile, cu capul în nori. Era drept, așadar, ca pământul să le fie luat definitiv de sub picioare prin pedeapsă și să rămână suspendați puțin deasupra lui.

Dar ce voia să zică Zdena, acuzându-l că face dragoste ca un intelectual?

Dintr-un motiv sau altul, era nemulțumită de el și, așa cum izbutea să încarce cu sentimentul cel mai concret (materializat în lacrimă) o relație abstractă (relația cu necunoscutul Masturbov), tot așa izbutea să dea actului cel mai concret o semnificație abstractă, iar insatisfacției sale o denumire politică.

4

Privește în oglinda retrovizoare și își dă seama că un autoturism, mereu același, gonește în spatele lui. Nu s-a îndoit niciodată că este urmărit, dar până acum procedaseră cu o discreție desăvârșită. Astăzi s-a produs o schimbare radicală: țin cu tot dinadinsul să se facă remarcați.

La vreo douăzeci de kilometri de Praga, în plin câmp, se afla o îngrăditură lungă și, dincolo de ea, o stație de benzină cu ateliere de reparații. Un bun prieten lucrează acolo și vrea să-l roage să-i înlocuiască demarorul defect. Opri în fața intrării blocate de o barieră cu dungi roșii și albe. Alături, în picioare, se afla o grăsană. Mirek aștepta să ridice bariera, dar ea stătea neclintită mulțumindu-se să-l cerceteze îndelung. Claxonă, dar inutil. Scoase capul prin portieră.

— Nu v-au arestat încă? întrebă femeia.

— Nu, încă nu m-au arestat, răspunse Mirek. Pu-teți ridica bariera?

Ea îl mai privi câteva secunde, cu un aer absent, apoi căscă și se retrase-n ghereta ei, unde se tolăni în spatele unei măsuțe, fără să-i mai dea nici o atenție.

Așa stând lucrurile, coborî din mașină, ocoli bariera și intră în atelier să caute mecanicul. Reveniră împreună și acesta ridică bariera pentru ca Mirek să poată intra cu automobilul în curte (grăsana continua să zacă în gheretă, cu aceeași privire absentă).

— Vezi, asta ți se întâmplă pentru că ai apărut prea des la televizor. Acum orice babornită te recunoaște, spuse mecanicul.

— Cine e? întrebă Mirek.

Află că invazia Cehiei de către armata rusă, care ocupase țara și-și exercita pretutindeni influența, a însemnat pentru ea semnalul de trezire la o viață ieșită din comun. Vedea că, în urma celei mai mărunte sesizări, oameni având o poziție mai înaltă decât ea (și toată lumea avea o astfel de poziție) erau privați de putere, de funcție, de slujbă și de pâine, și asta o ațâța: începuse să practice delatațiunea din proprie inițiativă.

— Și cum se face că a rămas tot paznic? De ce n-au avansat-o?

— Nu știe să numere nici până la zece și nu-i pot găsi alt loc. Nu pot decât să-i reconfirme dreptul la turnătorie. Pentru ea asta înseamnă avansare! spuse mecanicul zâmbind.

Săltă capota și cercetă motorul.

Deodată, Mirek remarcă în preajma lui prezența unui bărbat. Se-ntoarse: individul purta un sacou gri, cămașă albă cu cravată și pantaloni maro. Peste gâtul gros și fața-i puhavă se ondula un păr cărunt, făcut cu fierul. Sta proțăpît, ca bătut în cuie, cu ochii pe mecanicul încovoiat sub capota ridicată.

Peste câteva clipe, simțindu-i și el prezența, mecanicul se îndreptă din șale și întrebă:

— Căutați pe cineva?

— Nu, nu caut pe nimeni, îi răspunse omul cu gâtul gros și fața puhavă.

Mecanicul se aplecă din nou asupra motorului și spuse:

— În Piața Václav din Praga vomită un tip. Un altul, aflat în trecere pe-acolo, îl privește și, clătînând din cap întristat, îi spune: de-ați ști cât de bine vă înțeleg...

5

Asasinarea lui Allende a estompat curând amintirea invaziei rusești din Cehia, măcelul sângeros din Bangladesh l-a împins în uitare pe Allende, războiul din deșertul Sinai a înăbușit cu vacarmul său plânsetele Bangladeshului, masacrele din Cambodgia au făcut uitat Sinaiul și așa mai departe, și așa mai departe, și așa mai departe, până la deplina uitare a tot de către toți.

Într-o vreme când Istoria mai înainta încet, rarele sale evenimente se întipăreau ușor în memorie, țesând pânza unui fundal cunoscut tuturor, în fața căruia viața personală își desfășura spectacolul fascinant al aventurilor sale. Astăzi, timpul înaintează cu pași mari. Evenimentul istoric, uitat peste noapte, strălucește a doua zi de roua noutății, încât nu mai reprezintă în relatarea naratorului un fundal, ci o surprinzătoare *aventură* ce se desfășoară în planul secund al prea cunoscutei banalități a vieții personale.

Nu există nici măcar un singur eveniment istoric pe care-l putem presupune cunoscut de toți; de aceea mă văd nevoit să scriu despre întâmplări petrecute acum câțiva ani, ca și când s-ar fi produs cu un mileniu în urmă: în 1939, armata germană a intrat în Cehia și Statul cehilor a încetat să mai existe. În 1945, armata rusă a intrat în Cehia, și Cehia s-a numit din nou republică independentă. Oamenii erau entuziasmați de Rusia care îi alungase pe nemți și, văzând în partidul comunist brațul ei credincios, simpatii-le lor au trecut de partea acestuia. Așa se face că, în februarie 1948, comuniștii au acaparat puterea, nu prin sânge și violență, ci salutați cu ovații de aproape o jumătate de națiune. Și acum, luați aminte: jumătatea care jubila scoțând chiote de bucurie era mai dinamică, mai inteligentă, mai bună.

Da, zică cine ce-o vrea, comuniștii se vedeau mai inteligenți. Aveau un program grandios. Proiectul unei lumi absolut noi, în care tot omul își găsea locul. Adversarii lor n-aveau un vis măreț, ci doar câteva principii morale învechite și plicticoase, cu care voiau să cârpească pantalonii găuriți ai ordinii existente. Nu-i de mirare deci că entuziaștii și temerarii au triumfat ușor asupra ponderaților și prudenților, grăbindu-se

să-și realizeze visul, această idilă a dreptății pentru toți.

Subliniez: *idilă și pentru toți*, căci toate ființele umane tânjesc dintotdeauna după idilă, după acea grădină în care cântă privighetorile, după acel imperiu al armoniei în care universul nu se ridică necunoscut împotriva omului, iar omul nu se ridică împotriva semenilor săi, ci, dimpotrivă, universul și oamenii sunt plămădiți din unul și același aluat — focul din cer arzând și în suflete. Toți devin acolo o notă dintr-o sublimă fugă de Bach, iar cel ce refuză această condiție nu rămâne decât un punct negru nefolositor și lipsit de sens, pe care e de-ajuns să-l apuci și să-l strivești între unghii ca pe un purice.

O seamă de oameni, înțelegând de la bun început că nu sunt făcuți pentru idilă, au vrut să-și părăsească țara. Dar idila fiind prin definiție o lume pentru toți, cei ce doreau să emigreze erau socotiți tăgăduitori ai idilei și, în loc să ajungă dincolo de graniță, ajungeau în spatele grătilor. I-au urmat curând, pe același drum, alte mii și zeci de mii, printre aceștia aflându-se și numeroși comuniști ca, de pildă, ministrul de externe Clementis, cel care îi împrumutase lui Gottwald căciula de blană. Pe ecranele cinematografelor îndrăgostiți timizi se țineau de mână, adulterul era aspru pedepsit de tribunalele de onoare alcătuite din cetățeni de rând, privighetorile cântau, iar trupul lui Clementis se legăna în ștreang, ca un clopot vestind o nouă dimineață a omenirii.

Apoi, deodată, acești tineri inteligenți și radicali au avut sentimentul straniu că au lansat în lumea largă o acțiune ce începuse să trăiască de sine stătătoare, încetând să mai semene cu ideea pe care și-o făcuseră despre ea, fără să-i mai pese de cei care-i dăduseră viață. Acești oameni tineri și inteligenți au

început să se răstească la propria lor acțiune, s-o cheame, s-o defăimeze, s-o urmărească, s-o alunge și s-o izgonească. Dacă ar fi să scriu un roman despre generația acestor oameni talentați și radicali, l-aș intitula: *În urmărirea acțiunii pierdute*.

6

Mecanicul închise capota și Mirek îl întrebă cât îi datorează.

— Toți banii, îi răspunse.

Mirek se așeză la volan impresionat. Nu-i mai ardea de drum. Ar fi preferat să rămână cu mecanicul, să-i asculte anecdotele hazlii. Acesta se aplecă în interiorul mașinii și-l bătu pe umăr. Apoi o luă spre poartă să ridice bariera.

Când Mirek ajunsese în dreptul lui, mecanicul îi semnală, cu o mișcare discretă a capului, mașina parcată în fața benzinăriei.

Bărbatul cu gâtul gros și părul ondulat stătea postat lângă portiera deschisă. Îl privea pe Mirek. Același lucru făcea și cel de la volan. Îl fixau amândoi fără jenă, cu obrăznicie. Trecând pe lângă ei, Mirek se strădui să-i trateze la fel.

După ce-i depăși, îl zări în oglinda retrovizoare pe tipul cu pricina urcând în mașina care, pentru a-și continua urmărirea, era nevoită să facă un viraj.

Îi veni în minte că ar fi trebuit totuși să se despartă mai demult de hârtiile acelea compromițătoare. Dacă ar fi făcut-o îndată după accidentarea sa, fără să mai aștepte s-o prindă pe Zdena la telefon, poate ar mai fi putut să le transporte în altă parte, fără nici o primejdie. Dar nu fusese în stare să se gândească la altceva decât la drumul spre reîntâlnirea cu